

Makedonski ratovi

Franić, Ante

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:710743>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-13**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Ante Franić

MAKEDONSKI RATOVI

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2023.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA POVIJEST

Ante Franić

MAKEDONSKI RATOVI

ZAVRŠNI RAD

Mentor: izv. prof. dr. sc. Mladen Tomorad

Zagreb, 2023.

Sadržaj

Uvod.....	2
Makedonija i Rim do vrhunca Drugoga punskog rata	2
Makedonska vojska.....	4
Rimska vojska.....	7
Prvi makedonski rat	9
Drugi makedonski rat i Antioh III.	12
Treći makedonski rat.....	16
Analiza sukoba i usporedba strana.....	20
Zaključak.....	24
Popis izvora.....	25
Popis literature	25
Sažetak	28
Abstract.....	29

Uvod

Ovaj će rad prikazati ratna zbivanja koja su dovela do uspostave rimske prevlasti u Grčkoj od kasnog 3. st. pr. Kr do sredine 2. st. pr. Krista. Radi se o tri makedonska rata čiji je ishod bio uništenje Makedonskoga Kraljevstva. Uz njih, obradit će se i rat Rima protiv seleukidskog kralja Antioha III. koji je slijedio odmah za Drugim makedonskim ratom i bio neodvojivo povezan s rimskim djelovanjem u Grčkoj. Kako je za razumijevanje samih događaja i njihovog značenja neizbježan širi kontekst, skicirati će se prethodni događaji koji su postavili pozornicu ulazu Rima u helenistički politički prostor. Neizbježno je dotaći i Prvom makedonskom ratu paralelni Drugi punski rat. Detaljno će biti opisane tri ključne bitke: kod Kinoskefale, Magnezije i Pidne. Složeni tijek političkih događaja opisati će se u nešto pojednostavljenim crtama. Zatim će se pokušati izdvojiti najvažniji razlozi rimskog uspjeha tj. makedonskog poraza, prilikom čega će biti govora o taktičkim, strateškim i operativnim čimbenicima. Zaključno će se ukratko opisati važnost makedonskih ratova za kasniju povijest Rima i iznijeti mišljenje oko postojanja ili nepostojanja rimskih osvajačkih planova u 3. i 2. stoljeću pr. Kr., oko čega se u historiografiji vode polemike.

S obzirom da se hrvatski autori pretežno bave antikom na hrvatskom povijesnom prostoru, koristila se, uz jednu iznimku i to vezanu upravo za ilirsku tematiku, literatura engleskog govornog područja. Od izvora korištena su djela Polibija,¹ koji je djelomično bio sudionik događaja i iskusan vojnik, te Plutarha i Livija.

Makedonija i Rim do vrhunca Drugoga punskog rata

Makedonija, sa svojom prijestolnicom Pelom, bila je sredinom 4. stoljeća pr. Kr. pod vlašću Filipa II., koji je pripadao dinastiji koja je tim kraljevstvom vladala već stoljećima. Do njegovog vremena ono je bilo dio periferije grčkoga svijeta, bez veće političke i kulturne važnosti. Filip je uspio pokoriti Grčku, a planirao je i napad na Perziju.² Naslijedio ga je mladi Aleksandar III. koji je u spektakularno uspješnom pohodu osvojio čitavu Perzijsku državu, stigao do Indije te umro u Babilonu 323. g. pr. Kr.³ Nakon toga došlo je do borbe za prevlast

¹ Polibije je bio grčki povjesničar te političar i vojnik Ahejskog saveza, rodom iz Megalopola. Nakon bitke kod Pidne bio je među taocima koji su poslani u Rim. Tamo je postao osobni prijatelj Publija Kornelija Scipiona Emilijana, koji će kasnije razoriti Kartagu u Trećem punskom ratu. Napisao je djelo o usponu Rima od 40 knjiga od kojih je manji dio u potpunosti sačuvan, dok je ostatak preostao u fragmentima. Astin 2008a: 3-4.

² Connolly 1998: 64-65; Lane Fox 2006: 192-193, 197.

³ Lane Fox 2006: 230, 241.

između njegovih vojnih zapovjednika.⁴ Iz ovog složenog nadmetanja, na ruševinama Aleksandrove države, iznikla su tri najvažnija helenistička kraljevstva pod vlašću dinastija čiji su utemeljitelji bili preživjeli sudionici događaja: Ptolomej je zavladao Egiptom, Seleuk golemim područjem od Male Azije do Indije sa središtem u Siriji, dok su se u samoj Makedoniji na vlasti nakon godina prevrata učvrstili potomci Antigona Jednookog, točnije njegovog unuka Antigona Gonate, čija se dinastija nazivala Antigonidima.⁵

Makedonija je u svojim pretenzijama bila upućena na Grčku, nad kojom je u kaosu nakon Aleksandrove smrti izgubila prevlast kakvu je ustanovio Filip II. Tek je kralj Antigon Doson (vladao 229. – 221. g. pr. Kr.) uspio vratiti Makedoniju na mjesto glavne sile u Grčkoj kroz Helenski savez, „savez saveza“, u koji su uz Makedoniju ušli i savezi grčkih polisa, od kojih je najvažniji bio Ahejski. Glavni protivnici Makedonije i Ahejaca bili su Etolski savez i Sparta.⁶ Nakon Dosonove smrti na vlast je došao njegov sedamnaestogodišnji nećak Filip V.⁷ Etolski savez, namjeravajući iskoristiti Filipovo neiskustvo, započeo je rat protiv Ahejskog saveza. Suprotno očekivanjima Filip je energično nastupio u zaštiti svojih saveznika. Tako je izbio Saveznički rat, u kojem su Filip i Ahejski savez bili glavni akteri jedne, a Etolski savez i Sparta druge strane.⁸

U Italiji je pak Rim do 3. st. pr. Kr. postigao potpunu prevlast i ušao na širu sredozemnu pozornicu. U Prvom punskom ratu (264. – 241. g. pr. Kr.) porazio je Kartagu i zadobio Siciliju, Sardiniju i Korziku.⁹ Po prvi je puta vojno djelovao na istočnoj obali Jadrana 229. g. pr. Kr. u Prvom ilirskom ratu, nastupajući kao zaštitnik svojih saveznika od ilirskih gusara. Rimska je vojska lako porazila ilirsku kraljicu Teutu.¹⁰ Polibije ovom događaju daje veliku važnost jer u njemu vidi bitan korak u širenju rimske vlasti diljem Sredozemlja.¹¹ Demetrije Hvarski, ilirski vođa koji je za vrijeme rata prešao na rimsku stranu, postao je najmoćnija osoba na istočnom Jadranu.¹² Sklopio je savez s Antigonom Dosonom i tako, kao istovremeni rimski saveznik, stvorio uvjete za potencijalno opasno sudaranje interesa Makedonije i Rima.¹³ Zatim se,

⁴ Connoly 1998: 67; Lane Fox 2006: 241-245, Montagu 2006: 155.

⁵ Connoly: 1998: 67-68; Will 2008: 109, 116-117.

⁶ Walbank 2008: 468-472.

⁷ Filipov je otac bio Antigonov stariji brat i prethodnik na prijestolju Demetrije II. Gotovo istovremeno na vlast su došli i Antioh III. u Seleukovoj državi i Ptolomej IV. Filopator u Egiptu. Plb II.70-71, IV.2, 5; Plut *Aem* 8; Walbank 2006: 472-473.

⁸ Plb IV.5, 16; Chamoux 2002: 99-100; Eckstein 2008: 78.

⁹ Lane Fox 2006: 308-320; Errington 2008a: 84.

¹⁰ Derow 2005: 51-53; Džino i Domić Kunić 2013: 79-80.

¹¹ Plb II.2.

¹² Džino i Domić Kunić 2013: 84-85

¹³ Rim je imao ranijih dodira s grčkim svijetom i Makedonijom posebice, čak u dramatičnom obliku u slučaju rata s kraljem Pirom, ali bez bitnog vanjskopolitičkog učinka. Chamoux 2002: 98; Errington 2008a: 81, 91; Džino i Domić Kunić 2013: 86-87.

zajedno s drugim ilirskim moćnikom, Skerdilaidom, vođom Labeata, upustio u gusarenje na rimsku štetu na Jadranu s jedne i u političke događaje u Grčkoj s druge strane. Rimljani su 219. g. pr. Kr. intervenirali protiv svog odmetnutog saveznika te je Demetrije, nakon brzog poraza u Drugom ilirskom ratu, pobjegao u Makedoniju i ušao u službu Filipa V.¹⁴

Iduće godine izbio je Drugi punski rat. Rim je očekivao laku pobjedu u Španjolskoj, no kartažanski vojskovođa Hanibal uspio je kopnenim putem iz Španjolske stići do Italije gdje je zadao više teških poraza Rimljanima.¹⁵ Glas o njegovim pobjedama proširio se do Makedonije gdje je prognani Demetrije Hvarski, prema Polibiju, mladom Filipu savjetovao da iskoristi priliku, ovlada Ilirijom, preko nje osvoji Italiju, a nakon toga i cijeli svijet.¹⁶ Polibije drži da je Demetrije bio neodgovoran te loše utjecao na Filipa V. koji je upravo zbog njega od mladića koji je puno obećavao s vremenom postao bogohulni tiranin.¹⁷ Kakvi god bili Demetrijevi motivi – želja za povratkom kući, osveta Rimljanima ili oboje – igrao je važnu ulogu u stvaranju sukoba Rima i Makedonije.¹⁸ Filip je, da bi se mogao posvetiti ovom novom poduhvatu, Saveznički rat okončao povoljnim mirom 217. g. pr. Kr.¹⁹ U Italiji je niz Hanibalovih pobjeda došao do vrhunca 216. g. pr. Kr. bitkom kod Kane, gdje je ovaj uništio do tada najveću rimsku vojsku okupljenu na jednom mjestu. Desetci tisuća Rimljana bili su ubijeni, a mnogi italski gradovi prelazili su na Hanibalovu stranu.²⁰ U takvim okolnostima, uz Demetrijev utjecaj, Filip V. se odlučio na savez s Kartagom.²¹

Makedonska vojska

Ratovanje u grčkom svijetu osnivalo se na građanima polisa koji su se u ratu borili kao teško naoružani pješaci - hopliti, zaštićeni kacigom, oklopom, nazuvcima²² i velikim, okruglim štitom (grč. *hoplon* ili *aspis*) te naoružani 2.5 metra dugim kopljem i mačem. Zbijen bojni red hoplita, dubine osam ljudi, nazivao se falangom.²³ Hoplitska falanga je ostala prvenstveno upamćena zahvaljujući sjajnom učinku u grčko-perzijskim ratovima protiv lakše opremljenih

¹⁴ Plb III.19; Derow 2005: 54; Džino i Domić Kunić 2013: 86.

¹⁵ Lane Fox 2006: 312-314; Briscoe 2008: 45-46.

¹⁶ Plb V.101-102; Walbank 2008: 481.

¹⁷ Plb VII.13-14.

¹⁸ Walbank 2008: 478-479.

¹⁹ Eckstein 2008: 79; Walbank 2008: 479-481.

²⁰ Lane Fox 2006: 315.

²¹ Plb VII.9; Liv XXIII.33; Rich 1984: 126; Derow 2005: 54; Walbank 2008: 481.

²² Štitnik za potkoljenicu, grč. *knēmis*, prevedeno s „nazuvak“ u *Grčko-hrvatskom rječniku* Školske knjige.

²³ Connoly 1998: 15; Lendon 2005: 41; Hunt 2008: 108, 111-115.

protivnika. Filip II. je na ovoj osnovi proveo reformu svoje vojske²⁴ kojom je zatim zavladao Grčkom, Aleksandar Azijom, a Aleksandrovi nasljednici nakon njegove smrti vodili međusobne borbe za prevlast u njegovoj golemoj državi.

Filipova nova, makedonska falanga imala je standardnu dubinu od 16 ljudi koji su bili opremljeni vrlo dugim kopljem (*sarissa*), dugačkim oko 6 metara, kojim se koristilo objema rukama. Kako velik hoplitski štit nije bio pogodan, Makedonci su koristili manji koji je bio pridržavan tako da se lijeva podlaktica provukla kroz kolut u sredini, a štit uz to bio učvršćen remenom oko vrata. Na ovaj je način šaka lijeve ruke ostala slobodna za rukovanje kopljem. Uz koplje i štit, makedonski pješaci bili su zaštićeni kacigom. Oklopnim prslukom i nazuvcima najvjerojatnije su bili opremljeni samo ljudi u prvih nekoliko redova.²⁵ Ovako opremljeni vojnici bili su razvrstani u osnovne postrojbe naziva *speira* ili *syntagma*, koje su se sastojale od 256 ili 512 vojnika,²⁶ dok se svaki stupac od 16 ljudi po dubini formacije nazivao *deka* (što daje naslutiti da je ranije dubina makedonske formacije bila 10 ljudi).²⁷ U borbi bi koplja prvih pet redova bila isturena ispred falange i tvorila zid prema neprijatelju. Ostali bi nakosili svoja iznad glava prednjih redova i tako pružali zaštitu od strijela i bacačkog oružja.²⁸ Čitava falanga bi u slučaju antigonidske Makedonije uobičajeno brojala 10 000 ljudi i bila podijeljena na dva odreda, desni „brončani štitovi“ i lijevi „bijeli štitovi“ (grč *khalkaspides* i *leukaspides*).²⁹ Falangu makedonskog tipa su kroz 3. stoljeće postepeno preuzeli i grčki polisi.³⁰

Uz falangu, Makedonci su uspješno koristili i teško konjaništvo, organizirano u odrede (*ilē*) koji su brojali 200 do 300 ljudi.³¹ Opremljeni kacigom, oklopom, mačem i kopljem, konjanici su tvorili glavnu udarnu snagu koja je jurišom zadavala odlučan udarac protivničkoj vojsci u bitkama Aleksandra Makedonskog i njegovih nasljednika.³² U Grčkoj na glasu su kao konjanici, uz same Makedonce, bili Tesalci.³³ Postojale su i vrste lakšeg konjaništva za izviđanje i zaštitu bokova.³⁴ U Aziji je, po uzoru na stepske narode, postojala i vrsta vrlo teško oklopljenog konjanika, katafrakta (grč. *kataphraktos*, lat. *cataphractus* – „zatvoren“ ili

²⁴ Connoly 1998: 68-69; Lendon 2005: 91-92.

²⁵ Connoly 1998: 69-70, 77-80; Lendon 2005: 124; Sekunda i De Souza 2008: 329, 337-338; Polibije daje detaljan opis formacije i njene geometrije po dubini u odnosu na duljinu koplja. Plb XVIII.29-30.

²⁶ Connoly smatra da su *speira* i *syntagma* isto i da broji 256 vojnika, Sekunda i De Souza kažu da je *speira* kasniji naziv za ono što se u Aleksandrovo vrijeme nazivalo *lokhos* i da broji 512 ljudi. Connoly 1998: 76-77; Sekunda i De Souza 2008: 331, 336.

²⁷ Connoly 1998: 69; Sekunda i De Souza 2008.: 336.

²⁸ Plb XVIII.30.

²⁹ Connoly 1998: 77; Sekunda i De Souza 2008: 338.

³⁰ Lendon 2005: 154.

³¹ Connoly 1998: 71; Sekunda i De Souza 2008: 344.

³² Connoly 1998: 71, 73; Sekunda i De Souza 2008: 344-345.

³³ Connoly 1998: 71; Lendon 2005: 98. Polibije navodi da su Tesalci u formaciji „nezaustavljivi“. Plb IV.8.

³⁴ Connoly 1998: 72; Sekunda i De Souza 2008: 345-346.

„oklopljen“), kod kojeg je, uz jahača, i konj bio zaštićen oklopom. Naoružani kopljem, bili su namijenjeni za frontalni juriš. Služili su prvenstveno u seleukidskim vojskama koje su imale dodira sa središnjom Azijom.³⁵

Makedonska je vojska sadržavala i druge vrste pješastva. Peltasti su bili lakše opremljeni pješaci, izvorno naoružani manjim štitom (*peltē*) i bacačkim kopljima³⁶ koji su u helenističko doba vjerojatno bili slični starim hoplitima, ali s lakšom zaštitnom opremom.³⁷ Korišteni su i plaćenici, uglavnom u ulozi lakog pješastva, u skladu s raznim nacionalnim stereotipima: Krećani su bili poznati kao strijelci, Rođani kao praćkari, Tračani i Iliri kao peltasti i slično.³⁸ Iz udaljenih krajeva u helenističke vojske stizale su i egzotične životinje, od čega su za rat najpoznatije korišteni slonovi.³⁹

Aleksandar i njegovi neposredni sljednici koristili su ovakvu složenu vojsku tako da je falanga bila zadužena da prikliješti neprijatelja, dok je konjaništvo trebalo zadati odlučan udarac u pogodnom trenutku, uglavnom pod vodstvom samog vrhovnog zapovjednika na desnom krilu.⁴⁰ Ostali su podržavali jedne ili druge u njihovim zadacima ili onemogućavali neprijatelja da provede analogne poteze. Kako je prva generacija Aleksandrovih vojskovođa sišla sa scene, helenistička je vojska doživjela stanovitu dekadenciju. Suočeni u najvećoj mjeri sa sebi sličnim vojskama, kasniji su zapovjednici koristili falangu kao presudnu komponentu kojoj je zadatak bio razbiti neprijateljsku falangu i na taj način dobiti bitku, dok su konjaništvo, slonovi i lako pješastvo služili za podršku te zaštitu vlastitih i napadanje neprijateljskih bokova.⁴¹ Posljedično je omjer konjaništva i pješastva opao sa 1:6 iz Aleksandrovog doba na 1:10 u kasno 3. stoljeće pr. Kr.⁴² Oslanjanje na falangu kao glavnu polugu u bitci imat će sudbonosan utjecaj na borbe s Rimljanima koji su se također oslanjali na teško pješastvo, ali bitno drugačije opremljeno i organizirano.

³⁵ Sekunda i De Souza 2008: 345.

³⁶ Connoly 1998: 48; Lendon 2005: 93.

³⁷ Sekunda i De Souza 2008: 328, 339.

³⁸ Sekunda i De Souza 2008: 333-334.

³⁹ Connoly 1998: 74; Baker 2005: 380; Sekunda i De Souza 2008: 348; Roth 2008: 368.

⁴⁰ Connoly 1998: 73; Lendon 2005: 126-126, 132.

⁴¹ Connoly 1998: 80-81; Sekunda i De Souza 2008: 347.

⁴² Sekunda i De Souza 2008: 347.

Rimska vojska

U republikansko doba, prije Marijevih reformi, rimska je vojska bila sastavljena od rimskih građana koji su se novačili na godišnjoj osnovi.⁴³ Vojska je bila organizirana u legije, od kojih bi svaki konzul zapovijedao s po dvije te ih je ranije uobičajeno u istom trenutku bilo četiri.⁴⁴ U vrijeme Drugoga punskog rata nužda je natjerala Rimljane da ih imaju preko dvadeset, što je, uz sposobnost da podnose katastrofalne poraze i nastave borbu, pokazatelj njihove demografske snage.⁴⁵ U vrijeme makedonskih ratova bilo ih je obično osam.⁴⁶

Polibije, koji piše sredinom 2. st. pr. Kr., donosi detaljan opis novačenja, organizacije i opreme.⁴⁷ Građani su bili razvrstani po imovinskom cenzusu i životnoj dobi. Mlađi i siromašniji služili su kao lako pješastvo, naoružani mačem, okruglim štitom i malim bacačkim kopljima, a zvali su se veliti (lat. sg. *velis*). Imućniji su tvorili teško pješastvo koje se po dobi dijelilo u tri razreda i bilo jezgra rimske vojske. Najmlađi od ovih zvali su se hastati (*hastatus*), naoružani mačem (lat. *gladius*, vjerojatno usvojen iz Hispanije baš u doba Drugoga punskog rata),⁴⁸ velikim, duguljastim štitom (*scutum*) i dva bacačka koplja (*pilum*), zaštićeni kacigom, oklopom i nazuvkom na jednoj nozi.⁴⁹ Oni u najboljoj životnoj dobi, principi (*princeps*), tvorili su idući razred, a bili su opremljeni kao hastati. Najstariji, do 46 godina, bili su trijariji (*triaris*) te bili opremljeni slično, ali su umjesto bacačkih koplja imali dugo ubadačko koplje (*hasta*). Konačno, najbogatiji građani borili su se kao konjanici (*eques*) te, slično Grcima, bili opremljeni kopljem, mačem, štitom, oklopom i kacigom.⁵⁰

Osnova organizacije u borbi bio je manipul koji se sastojao od dvije centurije koja je svaka brojala 60 hastata ili principa odnosno 30 trijarija. Prema tome svaki manipul hastata i principa imao je 120, a trijarija 60 vojnika.⁵¹ Legija se sastojala od po deset manipula hastata, principa i trijarija i među njima ravnomjerno raspoređenih 1200 velita. Nominalno je dakle imala 1200

⁴³ Plb VI.19; Keppie 1998: 7, 38; Erdkamp 2005: 115-116.

⁴⁴ Plb VI.27; Keppie 1998: 18; Erdkamp 2005: 36.

⁴⁵ Erdkamp, 2005: 18, 114; Sekunda i De Souza 2008: 365.

⁴⁶ Sekunda i De Souza 2008: 336.

⁴⁷ Opis koji slijedi u potpunosti je preuzet od Polibija i u najvećoj mjeri prihvaćen u suvremenoj historiografskoj literaturi. Plb VI.19-25.

⁴⁸ Keppie 1998: 20. Livije opisuje strah koji je izazvao pogled na ozljede kakve je uzrokovao rimski mač kod ljudi naviklih na ubodne rane kopljem. Liv XXXI.34.

⁴⁹ Connolly donosi zanimljiv detalj da su, prema Arijanu, Rimljani nosili nazuvak samo na lijevoj nozi, koja je u borbenom stavu bliža neprijatelju. Polibije nabrojajući opremu hastata u svakom slučaju koristi riječ *proknēmis*, u singularu. Keppie navodi nazuvke u paru. Plb VI.23.8; Connolly 1998: 129-133; Keppie 1998: 20.

⁵⁰ Polibije opisuje i raniju opremu rimskih konjanika koju smatra potpuno neadekvatnom. To drži primjerom rimske sposobnosti preuzimanja od drugih onoga što je bolje nego kod njih samih. Plb VI.25.

⁵¹ Connolly donosi pregledan shematski prikaz organizacije manipula. Connolly 1998: 129-130. Polibije za manipul koristi gore spomenutu grčku riječ *speira* što potvrđuje elementarnu prirodu obje formacije. Npr. Plb VI.24.5-6.

hastata, 1200 principa i 600 trijarija, što zajedno s velitima čini 4200 pješaka. U borbi bi bila raspoređena u tri reda (*triplex acies*), pri čemu su hastati tvorili prvi, principi drugi, a trijariji treći red. Između manipula u svakom redu bila bi ostavljena praznina širine jednog manipula koji bi pokrивao manipul u idućem redu, te je tako pješaštvo bilo razvrstano u poredak sličan šahovskim poljima jedne boje.⁵² Svakom centurijom zapovijedao je centurion. U jednoj legiji služilo je i šest vojnih tribuna, časnika srednjeg ranga koji su imali i ovlasti suđenja i kažnjavanja.⁵³ Svaka legija imala je i 300 konjanika, podijeljenih u deset odreda (*turma*) od po 30 ljudi.⁵⁴ U slučaju nužde legija se mogla pojačati na 5000 pješaka.⁵⁵

Uz građane, u vojsci su služili i saveznici. Svaki je saveznički grad imao točno određenu vojnu obavezu. Po svemu sudeći, italjski su se saveznici borili na isti način kao i Rimljani. Svakoj bi legiji bio pridodan broj savezničkih vojnika sličan broju rimskih građana, s bitno većim udjelom konjanika.⁵⁶ Prema tome bi jedna legija brojala ukupno oko 10 000 ljudi. Ako je djelovala samostalno, bila bi pod zapovjedništvom pretora.⁵⁷ Konzul bi dakle uobičajeno zapovijedao s 20 000 vojnika. U iznimnim je prigodama broj legija mogao biti veći te su se oba konzula mogla udružiti u jednu vojsku pri čemu bi se svaki dan izmjenjivali na mjestu vrhovnog zapovjednika.⁵⁸

Rimljani su Polibija zadivili disciplinom koja se očitovala u pedantnosti pri podizanju i organizaciji logora kao i kaznama za prijestupe. Za zapostavljanje dužnosti straže i neovlašteno napuštanje mjesta kazna bi bila smrt. Ako bi čitava skupina napustila svoje mjesto vršila bi se „decimacija“, tj. ždrijebom bi se odabrao svaki deseti vojnik iz skupine i smaknuo. Postojala je i razrađena metoda nagrađivanja za uspjeh i hrabrost čime se poticalo vojnike da daju sve od sebe ne bi li se dokazali suborcima i nadređenima.⁵⁹

U bitci su Rimljani imali uobičajen nastup koji je u grubim crtama uvijek bio sličan. Borbu bi započinjali veliti, čiji je zadatak bio unijeti pomutnju među neprijatelje te se povući, slično lakom pješaštvu u helenističkim vojskama. Zatim bi pravi napad započeli hastati, bacili svoja dva koplja i krenuli u blisku borbu mačem. Centurije u manipulima su najvjerojatnije bile poredane jedna iza druge. Pred kontakt s neprijateljem, stražnje centurije bi zauzele praznine u

⁵² Erdkamp 2007: 69; Lendon 2005: 179-180.

⁵³ Plb VI.37; Erdkamp 2007: 34.

⁵⁴ Plb VI.19, 25; Connoly 1998: 133.

⁵⁵ Plb VI.19.

⁵⁶ Plb VI.21, 26; Connoly 1998: 133; Keppie 1998: 10; Erdkamp 2007: 51.

⁵⁷ Keppie 1998: 8.

⁵⁸ Plb III.107, 109, 110.4.

⁵⁹ Velik dio Polibijevog opisa rimske vojske otpada upravo na logor kojeg smatra daleko boljim od grčkog, te na načine nagrađivanja i kažnjavanja. Plb VI.26-42.

bojnom redu i poravnale ga.⁶⁰ Ako bi hastati bili odbijeni, povukli bi se kroz rupe u bojnom redu principa koji bi zatvorili svoj bojni red i ušli u borbu na isti način. Trijariji su tvorili odstupnicu u slučaju poraza ili zaklon iza kojeg bi se prva dva reda mogla preustrojiti u slučaju potrebe te bili najstatičniji dio vojske.⁶¹ U vojsci koja se sastoji od dvije legije sami su rimski građani u bitci bili u sredini, dok su pripadajuće savezničke snage bile na bokovima, te su se stoga savezničke formacije nazivale krilima (*ala*) – na svakom boku bila bi po jedna. Konjaništvo je služilo za zaštitu bokova na njihovim isturenim krajevima i napad na neprijateljske bokove ako se ukaže prilika.⁶²

Prvi makedonski rat

Rim je 215. g. pr. K. bio u nezavidnom položaju. Hanibal se kretao Italijom pridobivajući rimske saveznike za sebe. Kapua, jedan od najvećih savezničkih gradova, prešla je na Hanibalovu stranu.⁶³ Nakon niza poraza i velikih gubitaka Rimljani su prestali pokušavati otvoreno mu se suprotstaviti. Glavni rimski strateg bio je Kvint Fabije Maksim koji je vodio rat na neizravan način, prateći neprijatelja i otežavajući mu kretanje i opskrbu, ali izbjegavajući bitku, u nadi da će ga na taj način poraziti iscrpljivanjem.⁶⁴ U takvom trenutku makedonski kralj Filip V. sklopio je s Hanibalom savez i time ušao u rat na njegovoj strani.

Polibije donosi tekst njihovog ugovora.⁶⁵ Iz njega je vidljivo da su se strane, uz načelni dogovor o ratu protiv zajedničkog neprijatelja i međusobnoj pomoći, dogovorile o podjeli sfera te je Makedoniji pripala istočna jadranska obala. Znakovito je da poimence spominje Demetrija Hvarskog⁶⁶ kome bi se trebali vratiti posjedi koje je 219. g. pr. Kr. izgubio, što pokazuje njegovu važnost na makedonskom dvoru. Prelazak makedonske vojske preko Jadrana u Italiju se ne spominje izrijekom, ali je u načelnim izjavama o zajedničkom ratovanju sadržana sasvim

⁶⁰ Iako nije spomenuto kod Polibija, ovakvo rješenje izgleda razumno jer u suprotnom fronta ostaje isprekidana u sudaru s neprijateljem. Connolly 1998: 140-142.

⁶¹ Lendon smatra da je manipulska legija komplicirana i kontraintuitivna jer prva linija koja se povlači kroz drugu dovodi vojsku u opasnost od širenja panike i raspadanja te traži korijen takve neobične metode u rimskom kulturnom idealu dvoboja pojedinaca nasuprot formacijskoj borbi u falangi. Sabin donosi zanimljiva razmišljanja i zaključke o fizičkoj izvedbi ovih smjena linija usred borbe i izgledu bitke općenito. Sabin 1996: 71; Lendon 2005: 181-190.

⁶² Plb VI 26; Keppie 1998: 10-11, 13; Erdkamp 2007: 80.

⁶³ Briscoe 2008: 52-53.

⁶⁴ Briscoe 2008: 49-50.

⁶⁵ Plb VII.9.

⁶⁶ Demetrije je uskoro poginuo u borbi služeći Filipu na Peloponezu. Chamoux 2002: 100.

stvarna opasnost za Rim od takvog razvoja. Rimljani su uhvatili makedonske i kartažanske poslanike na putu u Makedoniju i tako saznali za savez.⁶⁷

Zbog opasnosti od invazije preko Otrantskih vrata na jug Italije, flota u Apuliji je pojačana na pedeset kvinkverema te je za zapovjednika snaga postavljen pretor Marko Valerije Levin. Ova je flota bila dovoljna da se 214. g. pr. Kr. lako obračuna s Filipovom mornaricom sastavljenom od brojnijih manjih brodova, koja je pokušavala napasti južnu Iliriju.⁶⁸ Međutim Filip je već 213. g. pr. Kr. kopnenim putem ušao u iste krajeve te osvojio više Rimu prijateljskih gradova, među ostalim i Lis (danas Lješ u Albaniji), koji je pripadao rimskom savezniku Skerdilaidu.⁶⁹ Rim je odgovorio na uspjehe Filipa V. savezom s njegovim starim neprijateljima Etolcima koji je sklopljen 211. g. pr. K.⁷⁰ Usred rata protiv Hanibala nije bilo raspoloživog ljudstva za slanje značajnije vojske u Iliriju i Grčku. Stoga je Etolski savez trebao poslužiti Rimljanima umjesto njihove vlastite vojske, uz podršku Levinove flote.⁷¹ Rimljanima je po sporazumu pripalo pravo na pokretni plijen, dok bi osvojen teritorij pripao Etolcima. Bilo je dogovoreno da stranke neće pojedinačno sklapati mir s Filipom.⁷² Iako je iz ugovora jasno da on nije izravno vodio rimskom širenju, po Polibiju su već neki suvremenici doživljavali savez Etolaca i Rima kao rimski pokušaj sticanja uporišta u Grčkoj.⁷³

Rimsko-etolski savez, kojem se ubrzo pridružio i pergamski kralj Atal, postigao je 210. g. pr. Kr. uspjehe te je nekoliko gradova zaista pripalo Etolcima.⁷⁴ Valerija Levina naslijedio je na mjestu zapovjednika u Grčkoj Publije Sulpicije Galba.⁷⁵ No Filip je uspio preuzeti inicijativu te je do 207. g. pr. Kr. vratio dio ranije izgubljenih područja.⁷⁶ Na zapadu je ipak došlo do postepenog zaokreta u rimsku korist. Kapua i Sirakuza zauzete su 211. g. pr. Kr.,⁷⁷ dok je 207. g. pr. Kr. Hanibalov brat Hazdrubal poražen u bitci kod Metaura. Hazdrubal je vodio vojsku koja je trebala pojačati Hanibala, te je njeno uništenje značilo konačnu prekretnicu u Drugom punskom ratu. Izolirani Hanibal više nije imao dugoročnih izgleda za

⁶⁷ Liv XXIII.34; Eckstein 2008: 84.

⁶⁸ Rich 1984: 127; Eckstein 2008: 84-86; Errington 2008a.

⁶⁹ Rich 1984: 127; Harris 1991: 206; Eckstein 2008: 86-87; Errington 2008a: 98.

⁷⁰ Rich 1984: 127; Chamoux 2002: 100.

⁷¹ Errington 2008a: 99.

⁷² Rich 1984: 128; Errington 2008a: 100; Eckstein 2008: 88-89.

⁷³ Rich 1984: 134. Polibijev fragment prenosi grčkog govornika koji uspoređuje stratešku situaciju s bitkom u kojoj su Rimljani poput falange koja u pozadini, van dohvata neprijatelja, čeka svoj trenutak, dok su Etolci poput lakog pješništva koje riskira život boreći se u prethodnici. Ako Etolci budu poraženi, Rimljani će se jednostavno povući bez da pretrpe štetu, a ako pobijede porobiti će čitavu Grčku. Plb X.4-6, 25.

⁷⁴ Rich 1984: 131-132; Errington 2008a: 101-102.

⁷⁵ Rich 1984: 131; Briscoe 2008: 54; Errington 2008a: 102.

⁷⁶ Rich 1984: 136; Errington 2008a: 103.

⁷⁷ Eckstein 2008: 88.

uspjeh.⁷⁸ Etolci su pak, bez bitnije rimske podrške na kopnu, gubili protiv Filipa. On je 208. g. pr. Kr. porazio etolsku posadu Termopila koja ga je držanjem te ključne prometne točke trebala izolirati od bojišta u Grčkoj. Istovremeno je postigao da Bitinija napadne Pergam te je time prisilio Atala da se povuče iz rata.⁷⁹

Rimljani su odbijali ponude mira nastale na intervenciju neutralnih sila poput Roda i Egipta koji su pokušavali pomiriti zaraćene.⁸⁰ Godine 205. pr. Kr. poslali su konačno i vojsku od 11 000 ljudi, što je premalo za samostalno ratovanje protiv Makedonije i daje do znanja da su računali na suradnju saveznika.⁸¹ No, Etolci su se već smatrali izdanima zbog prethodnih nekoliko godina razmjerne rimske pasivnosti te su, prije nego što je rimska vojska stigla i suprotno savezničkom ugovoru, samostalno sklopili mir s Filipom.⁸² Kako nisu uspjeli Etolce nagovoriti da nastave rat, i Rimljani su pristali na mir.

Mir je 205. g. pr. Kr. sklopljen u epirskom gradu Feniki. Filip je pristao vratiti neke od rimskih savezničkih gradova u Iliriji, ali je ostali osvojeni teritorij zadržao.⁸³ Ugovor su supotpisali i saveznici s obje strane, što je znakovito jer ukazuje na to da su Rimljani tokom rata stvorili veze i ostavili jak dojam na grčku političku scenu.⁸⁴ Rim je, iako je preživio najteže dane Drugoga punskog rata i spriječio makedonski napad na Italiju, propustio priliku da kazni Filipa zbog saveza s Hanibalom. Po vojsci koju su, doduše prekasno, poslali u Grčku može se zaključiti da su Rimljani namjeravali nastaviti rat, u čemu ih je onemogućilo sklapanje mira između Etolskog saveza i Filipa. Filip je izašao kao neposredni pobjednik, ali je na sebe navukao bijes opasnog susjeda.

⁷⁸ Rich 1984: 145-146; Montagu 2006: 195.

⁷⁹ Rich 1984: 132-133; Chamoux 2002: 100.

⁸⁰ Rich 1984: 147; Harris 1991: 207; Eckstein 2008: 92, 94-95; Errington 2008a: 102-103.

⁸¹ Errington 2008a: 104. Rich predlaže nešto izmijenjenu kronologiju i prema tome pomiče neke događaje, uključujući rimsko slanje vojske u Grčku, godinu dana ranije. Na taj način smatra da dobiva koherentniju sliku prema kojoj Rim svo vrijeme želi voditi rat, ali je zakasnio sa slanjem pomoći Etolcima zbog čega je bio prisiljen na za Filipa povoljan mir. U suprotnom smatra da rimska pasivnost u godinama između 208. i 205. ne odgovara tvrdoglavosti u odbijanju mira i kasnijem slanju vojske u pomoć grčkim saveznicima. Rich 1984: 126, 148, 150.

⁸² Rich 1984: 142; Eckstein 2008: 111; Errington 2008a: 103.

⁸³ Chamoux 2002: 101; Eckstein 2008: 112-113; Errington 2008a: 104-106. Rich mir u Feniki datira u 206. g. pr. Kr. Rich 1984: 148.

⁸⁴ Errington 2008a. Harris smatra prisutnost supotpisnika na rimskoj strani pokazateljem namjernog stvaranja preduvjeta za buduću intervenciju u korist jednog od saveznika. Harris 1991: 207-208, 217.

Drugi makedonski rat i Antioh III.

Nakon pobjede Publija Kornelija Scipiona Afričkog nad Hanibalom kod Zame 202. g. pr. Kr. završen je Drugi punski rat.⁸⁵ Ovaj je događaj bio, ispostavit će se, epohalan: Rim je postao gospodar zapadnog Sredozemlja, dok su helenistička kraljevstva na istoku morala računati na novu, u najmanju ruku sebi ravnu, sredozemnu silu. Optimistični je Filip V. ipak mislio da mu je mir u Feniki ostavio slobodne ruke za širenje na Egejskom moru i u Maloj Aziji te je 203. ili 202. g. pr. Kr. sklopio sa seleukidskim kraljem Antiohom III. savez koji je bio usmjeren protiv Egipta u kojem je godinu ranije na prijestolje došao Ptolomej V. Epifan, koji je još bio dijete.⁸⁶ Filip je napao ptolomejske gradove i otoke na Egejskom moru.⁸⁷ Makedonija je ovim postala prijateljica Pergamu, Rodu i Ateni, rimskim supotpisnicima mira u Feniki, te je među njima došlo do rata.⁸⁸ Pergam i Rod uputili su poslanstva u Rim tražeći pomoć. Senat je, zahvaljujući Filipovom savezu s Hanibalom iz 215. g. pr. Kr. i rimskom nezadovoljstvu ishodom nedavnog Prvog makedonskog rata, bio više nego voljan udovoljiti i rat je ubrzo izglasao.⁸⁹ Rimljani su tek nakon toga postavili Filipu ultimatum da se povuče iz svih novoosvojenih gradova. On se oglušio na ultimatum, moguće obaviješten da je o proglašenju rata ionako već odlučeno.⁹⁰ Publije Sulpicije Galba, sudionik prijašnjeg rata, sada kao konzul, prešao je Otrantska vrata s vojskom od dvije legije u kasno ljeto 200. g. pr. Kr. dok se flota od 20 trirema zaputila u Egejsko more i pritekla u pomoć pritisnutoj Ateni.⁹¹ Uskoro je nastupila zima pa prve godine nije bilo bitnijih pomaka. Iduće su Rimljani upali u Makedoniju kopnenim putem ali se ubrzo povukli zbog problema dugog puta opskrbe preko Epira.⁹²

U Grčku je 198. g. pr. Kr. poslan novi konzul, Tit Kvinkcije Flaminin, koji je imao oko 30 godina i bio biran mimo uobičajenog *cursus honorum*.⁹³ Izbor je zanimljiv i stoga što se radilo o čovjeku s dubinskim poznavanjem grčke kulture koji je znao kako pridobiti Grke na rimsku stranu. Započela je promidžba Rima kao osloboditeljca od makedonske vlasti: Grci će, nakon

⁸⁵ Lane Fox 2006: 320; Briscoe 2008: 64-65.

⁸⁶ Chamoux 2002: 105; Eckstein 2008: 306; Errington 2008b: 250-251. Polibije smatra takav savez protiv kralja-djeteta zločinom. Plb XVI.20.

⁸⁷ Chamoux 2002: 105-106.

⁸⁸ Chamoux 2002: 106.

⁸⁹ Montagu smatra da je Rim, umoran od Panskog rata, nevoljko ušao u novi. Errington, prateći Livija, precizira da su protiv rata bili centurijatska skupština i jedan pučki tribun, dok su Senat i konzuli na ratu inzistirali. Liv XXXI.5-8; Harris 1991: 216, 219; Chamoux 2002: 106; Montagu 2006: 209; Errington 2008b: 256-257.

⁹⁰ Errington 2008b: 258-261. Polibije kaže da je Filip znao za rodsko i pergamsko poslanstvo u Rim i za kraj Drugoga punskog rata, te da je zbog toga bio vrlo uznemiren za vrijeme pohoda u Maloj Aziji. Plb XVI.24.

⁹¹ Errington 2008b: 261-262.

⁹² Plut *Flam* 4; Errington 2008b: 263.

⁹³ Plut *Flam* 2; Astin 2008b: 175; Errington 2008b: 264.

što Rimljani poraze Filipa, živjeti u svojim polisima pod vlastitim zakonima, bez tuđe vojne prisutnosti ili nametnutog danka.⁹⁴ Većina je preostalih Filipovih saveznika, uključujući Ahejski savez, prešla na rimsku stranu.⁹⁵ Flaminin se sastao s Filipom na morskoj obali kod Niceje, u pomalo bizarnim pregovorima koje opisuje Polibije.⁹⁶ Nepovjerljivi je kralj govorio sa broda usidrenog uz obalu, uvjeren da bi ga brojni prisutni grčki poslanici mogli ubiti. Došao je na obalu kada je Flaminin udaljio Grke te su razgovarali nasamo. Od pregovora ipak nije bilo ništa jer su uvjeti postavljeni pred Filipa bili oštriji nego ranije, vjerojatno s namjerom da mu se ne ostavi drugi izbor nego nastavak borbe.⁹⁷ Flaminin je od Senata dobio produžetak vojnog mandata pa je kao prokonzul nastavio vođenje rata.⁹⁸

Pred kraj ratne sezone 198. g. pr. Kr. Flaminin se probio kroz branjene planinske prolaze⁹⁹ u Tesaliju gdje se vratio i iduće godine. Tada je konačno došlo do otvorenog susreta rimske vojske s makedonskom, pod zapovjedništvom samog kralja. Kako su se u prvom ratu na kopnu na rimskoj strani borili Grci, ovo je bio prvi veliki sraz rimske legije i makedonske falange gdje su obje strane sudjelovale u punoj snazi.¹⁰⁰ Vojske su neko vrijeme manevrirale jedna oko druge dok se nisu našle utaborene s dvije strane brežuljka zvanog Kinoskefala. Unatoč velikoj blizini, ni Rimljani ni Makedonci nisu bili svjesni točnog položaja protivnika.¹⁰¹ Vojske su bile podjednake veličine: Filipova je brojala oko 25 000 ljudi, dok su se uz uobičajenih 20 000 vojnika dviju rimskih legija borili i Grci, od kojih preko 6000 Etolaca.¹⁰²

Bitka je započela spontano.¹⁰³ Rimsko lako pješništvo i konjica, poslani u izviđanje brežuljka, naletjeli su na makedonsku prethodnicu. Došlo je do borbe u kojoj, kako bi jedna strana nadjačavala, druga bi slala pojačanje. I Filip i Flaminin su tada, shvativši da je s druge strane brda čitava neprijateljska vojska, odlučili napasti. Makedonsko desno krilo pod zapovjedništvom samog kralja uspjelo je oblikovati falangu i prešlo preko sljemena gdje je ugledalo rimsko lijevo krilo koje se još uspinjalo. Makedonci su napali u čvrstom poretku, potisnuli i zatim razbili Rimljane. Flaminin je ostao pribran i poslao svoje netaknuto desno

⁹⁴ Plut *Flam* 2, 5-6; Chamoux 2002: 107; Errington 2008b: 264-265.

⁹⁵ Plut *Flam* 5-6; Chamoux 2002: 107; Errington 2008b: 266.

⁹⁶ Plb XVIII.1-10.

⁹⁷ Plb XVIII.10; Errington 2008b: 267.

⁹⁸ Plb XVIII.12; Chamoux 2002: 108; Errington 2008b: 267.

⁹⁹ Prema Plutarhu u tim borbama poginulo je oko 2000 Makedonaca. Plut *Flam* 4-5; Chamoux 2002: 107; Errington 2008b: 265.

¹⁰⁰ Rimljani su se sukobili s makedonskom falangom 80 godina ranije u ratu s Pirom. Tada su poraženi u dvije od tri bitke, iako su se tada najvjerojatnije borili na drugačiji način nego u doba Makedonskih ratova. Lendon 2005: 182-183.

¹⁰¹ Plb XVIII.19; Liv XXXIII.6-7; Montagu 2006: 209.

¹⁰² Plut *Flam* 7; Liv XXXIII.4; Montagu 2006: 209-210; Errington 2008b: 268.

¹⁰³ Opis bitke po Polibiju prihvaćen je u literaturi. Plb XVIII.21-27; Plut *Flam* 8; Keppie 1998: 25-27; Montagu 2006: 209-211;

krilo naprijed. Ono je došlo na vrh brda gdje je pak ugledalo makedonsko lijevo krilo kako se penje prema vrhu s druge strane. Makedonci se nisu uspjeli razvrstati u falangu na vrijeme i Rimljani su ih lakoćom porazili. U tom trenutku bitka je bila neodlučena, obje strane su svojim desnim krilom porazile protivničko lijevo. Tada je jedan tribun s rimskog desnog krila odvojio 20 manipula i došao Makedoncima s leđa. Oni sa svojim dugim kopljima nisu mogli na vrijeme izvršiti preustroj u drugom smjeru. Kada su vidjeli da im suborci dolaze u pomoć, Rimljani koji su do tada bježali vratili su se u borbu. Makedonci su se našli napadnuti iz dva smjera i bili brzo uništeni. Filip je okupio dio pješništva i konjaništva koji je mogao spasiti i promatrao rasplet sa male udaljenosti. Kada je postalo jasno da je sve izgubljeno, povukao se dalje, pričekao da mu se pridruži što više preživjelih bjegunaca iz bitke i otišao.¹⁰⁴ Rimljani su imali oko 700 mrtvih, a Makedonci 8000 mrtvih i 5000 zarobljenih.¹⁰⁵

Filip nakon ovog poraza više nije imao mogućnosti nastaviti otpor te je zatražio primirje. Flaminin ga je prihvatio, na negodovanje Etolaca koji su se nadali uništenju Makedonije.¹⁰⁶ Uvjeti mira bili su teški. Makedonija je morala predati gotovo čitavu flotu i napustiti sve gradove u Grčkoj, Maloj Aziji i na egejskim otocima. Filipov sin Demetrije predan je kao talac.¹⁰⁷ Drugi makedonski rat time je završio. Flaminin je proveo u djelo svoja prethodna obećanja o oslobođenju Grka. Nakon dugog obilaženja polisa i uređenja njihovih odnosa, proglasio je svečano na Istamskim igrama kod Korinta u ljeto 196. g. pr. Kr. pred oduševljenim gledalištem povratak slobode grčkim gradovima i obećao da neće držati posade ili naplaćivati danak od ijednog polisa.¹⁰⁸ I doista, ovo je provedeno u djelo. Rim je odigrao sjajan propagandni potez kojem je namjera bila zadržati Grčku vezanu za sebe u stanju „ravnoteže nemoći“.¹⁰⁹

No ovakav sustav nije se dugo održao. Nastali vakuum nakon makedonskog povlačenja omogućio je uskoro neprijateljstva među savezima i polisima, dok je u Maloj Aziji Antioh III. izbio na granice Pergama, prešao Helespont i zauzeo Trakiju.¹¹⁰ Za odnose s Rimom nije pomoglo ni što je na njegovom dvoru utočište našao iz Kartage protjerani Hanibal.¹¹¹ Uvijek

¹⁰⁴ Plb XVIII.26-27.

¹⁰⁵ Plb XVIII.27; Montagu 2006: 11;

¹⁰⁶ Plut *Flam* 9; Eckstein 2008: 288; Errington 2008b: 268.

¹⁰⁷ Errington 2008b: 270; Plut *Flam* 9.

¹⁰⁸ Chamoux 2002: 108; Lane Fox 2006: 325; Eckstein 2008: 289; Errington 2008b: 274. Plutarh navodi da je oduševljeno klicanje mnoštva bilo tako glasno da se „zrak raspukao“ zbog čega su ptice izgubile uzgon krila i popadale na tlo. Plut *Flam* 10-11.

¹⁰⁹ Errington 2008b: 269; 272-274. Eckstein umanjuje rimsku proračunatost i agresivnost ali na kraju i sam tvrdi da im je namjera bila vezati Grčku za sebe. Eckstein 2008: 288-289, 291-292, 297-300.

¹¹⁰ Chamoux 2002: 109-110; Eckstein 2008: 310-311; Errington 2008b: 271-272.

¹¹¹ Chamoux 2002: 110; Derow 2005: 65.

problematični Etolski savez, nezadovoljan što nije dobio teritorij kojem se nadao, započeo je neprijateljstva sa susjedima i uspostavio veze s Antiohom.¹¹² Ovaj je na etolsko nagovaranje, potpuno pogrešno, ocijenio da Grčkom vlada protu-rimsko raspoloženje i da je zrela za novo „oslobođenje“. Stoga je s vojskom od oko 10 000 ljudi 192. g. pr. Kr. ušao u Grčku.¹¹³ Grci mu se nisu masovno pridružili, a Rimljani su mu objavili rat i iduće ga godine lako porazili kod Termopila gdje se, zahvaljujući reljefu, nadao pružiti uspješan otpor svojom manjom vojskom.¹¹⁴ Povukao se u Aziju, no Rimljani su ga slijedili. Filip se u ovom ratu borio na rimskoj strani, čime se uspio teritorijalno proširiti.¹¹⁵

U Maloj Aziji Rimljani su se 190. g. pr. Kr. kod Magnezije (kod brda Sipila, ne Magnezije na Meandru) po drugi put sukobili s Antiohom.¹¹⁶ Ovaj je okupio vojsku iz raznih krajeva svog ogromnog kraljevstva koja je sada brojala preko 70 000 ljudi. Uz falangu od 16 000 vojnika sudjelovali su šaroliki odredi raznih naroda. Ukupno je bilo 60 000 pješaka i 12 000 konjanika – od lakih do katafrakta – i Arapa na devama te 54 slona. Upotrijebljena su i bojna kola sa sječivima na osovinama kakva su ranije koristili Perzijanci. Antiohova je vojska bila, blago rečeno, egzotična. Rimljane je predvodio konzul Lucije Kornelije Scipion. Savjetnik mu je, na vlastito traženje, bio brat Publije Kornelije, heroj Drugoga punskog rata. Njegova vojska brojala je 30 000 vojnika: uz dvije legije bili su prisutni i grčki saveznici, najviše pod zapovjedništvom novoga pergamskog kralja Eumena II. Rimljani su ukupno imali 3000 konjanika. Pred bitku se Scipion Afrički razbolio pa nije mogao doprinijeti vođenju. Vojske su bile sučeljene uz rijeku Frigij. Antiohovo desno i rimsko lijevo krilo bili su oslonjeni na rijeku, a bojni redovi su se protezali okomito od nje. Antiohova je vojska bila razvrstana tako da je falanga, neuobičajeno podijeljena u 10 odreda sa slonovima u procjepima među njima, bila u sredini, a mješoviti odredi pješaštva, konjice, bojnih kola i ostatak slonova, poslagani u dugom nizu, bili su s njene lijeve i desne strane. Antioh je zapovijedao desnim krilom. Rimljani su računali na rijeku da im štiti lijevo krilo. Legije su po običaju bile u sredini, a ale saveznika na bokovima. Na desnom krilu bilo je koncentrirano konjaništvo, Eumenovi Pergamci i ostali grčki saveznici. Vrijeme je bilo maglovito, što je za dugi seleukidski bojni red bilo nezgodno jer jedno krilo nije moglo vidjeti drugo. Bitka je započela napadom bojnih kola seleukidskog lijevog krila. Eumen je imao iskustva s njima: strijelcima i praćkarima napao je i prepao konje

¹¹² Chamoux 2002: 110; Montagu 2006: 213; Errington 2008b: 280.

¹¹³ Chamoux 2002: 110; Errington 2008b: 281-282. Eckstein tvrdi da je Antioh djelovao promišljeno, da je zapravo imao znatnu lokalnu podršku i da mu je vojska bila veća. Nakon toga ipak kaže da vjerojatno ne bi ni dolazio u Grčku da je znao da je rimska vojska već bila poslana tamo. Eckstein 2008: 325-7.

¹¹⁴ Liv XXXVI.15-19; Chamoux 2002: 110; Montagu 2006: 213-214.

¹¹⁵ Chamoux 2002: 110; Errington 2008b: 283.

¹¹⁶ Opis bitke prema Liviju. Liv XXXVII.37, 39-43; Montagu 2006: 214-218.

pa su kola, van kontrole, razbila vlastite postrojbe pješaka i slonova iza sebe. Došlo je do lančane reakcije s lijeva na desno u kojoj su se odredi jedan po jedan raspadali kako su im se susjedi s lijeva davali u bijeg. Falanga u sredini bila je poremećena bježećim suborcima. Antioh je na drugom kraju bitke odlučio pokušati riskantan juriš na rimsko lijevo krilo, koje su ovi smatrali osiguranim rijekom. Njegov je konjički napad bio uspješan i rimsko krilo se doista raspalo i počelo bježati prema svom taboru. Zapovjednik tabora je čak, u pokušaju da zaustavi paniku, naredio stražarima da ubijaju vojnike koji su pokušavali naći spas iza palisada. Ali Antioh se suviše udaljio od svoje sredine i nije joj mogao pomoći u kritičnom trenutku, dok za poraz vlastitog lijevog krila nije mogao niti znati. Rimljani su uz pergamsko pojačanje sa sada slobodnog desnog krila uspjeli stabilizirati lijevo. Velik dio seleukidskih vojnika iz sredine uspio se povući u svoj tabor i jedno ga vrijeme uspješno braniti, ali je konačno i tabor pao i Antiohova je vojska gotovo potpuno uništena – Livije kaže da je bilo nevjerojatnih 50 000 mrtvih – dok su Rimljani izgubili 300 pješaka i 24 konjanika, a Eumen je imao 25 mrtvih.¹¹⁷

Antioh je, nakon protjerivanja iz Grčke, bio prisiljen odustati i od maloazijskih aspiracija. U zamjenu za mir morao je platiti danak od 15 000 talenata, povući se istočno od Taurskog gorja i predati 20 talaca.¹¹⁸ Rimska sfera, ustanovljena u Grčkoj Flaminiovim istamskim proglasom, ovim se ratom proširila preko Egejskog mora i obuhvatila zapad Male Azije.¹¹⁹

Treći makedonski rat

Filip je u Rim poslao svog sina Demetrija – koji je ranije tamo bio talac – da obrani makedonske stečevine iz rata protiv Antioha od rimskih i pergamskih zahtjeva da ih se odrekne. Po povratku javila se sumnja da ga Rimljani namjeravaju postaviti za Filipovog nasljednika. Filipov stariji sin Perzej, u strahu za svoje nasljedstvo, uspio je brata optužiti za izdaju i pogubiti.¹²⁰ Po Liviju, Perzej je zavarao Filipa koji je umro od tuge kad je shvatio da je

¹¹⁷ Liv XXXVII.44.

¹¹⁸ Plb XXI.17; Liv XXXVII.45; Derow 2005: 65; Errington 2008b: 286-287.

¹¹⁹ Harris 1991: 283; Errington 2008b: 284, 289.

¹²⁰ Montagu 2006: 220; Derow 2008: 295. Livije donosi detaljan opis Perzejeve zavjere protiv Demetrija. Perzej je lažno optužio Demetrija da ga je pokušao ubiti i domoći se vlasti pod rimskom zaštitom. Demetrije je u toj priči nevin i naivan, Perzej lukav i vješt u obmani. Stvari dodatno komplicira to što je Perzej pet godina stariji, ali je sin konkubine, dok je Demetrijeva majka Filipova supruga. Sasvim je moguće da Filip nije presudio protiv Demetrija samo na temelju Perzejevih lažnih optužbi jer Livije spominje da je u sklopu istrage poslao ljude u Rim da se raspitaju o Demetrijevim vezama tamo. Kod Livija ti su ljudi, dakako, bili potajice vjerni Perzeju. Demetrije je na kraju otrovan i zadavljen. Liv XL.5-16, 20-21, 23-24.

nepravедno ubio sina¹²¹. Moguće je i sam Filip sumnjao u Demetrijevu odanost Makedoniji.¹²² U svakom slučaju Perzej je 179. g. pr. Kr. naslijedio Filipa po njegovoj smrti.¹²³

On je bio energičan vladar. U grubim crtama slijedio je oca koji je nakon poraza u Drugom makedonskom ratu želio Makedoniju ponovno osnažiti i staviti u povoljniji položaj naspram Rimu, možda čak i kao dio pripreme za neki budući rat.¹²⁴ Perzej je počeo stvarati saveznike u Grčkoj, a 174. g. pr. Kr. došao je na Pitijске igre u Delfe u pratnji vojske. Sklopio je brak s Laodikom, kćeri Seleuka IV.¹²⁵ Sve ovo nije se svidjelo Rimu koji je u njemu vidio opasnost po poredak kog je u Grčkoj desetljećima gradio. Eumen II., kom je Perzej bio glavni takmac u grčkom svijetu, optužio ga je da namjerava započeti proturimski rat kojeg je, navodno, pripremao još Filip. Na povratku kući Eumen je pri prolasku kroz Delfe preživio i pokušaj ubojstva koje je, tobože, naložio Perzej. Rimljanima je to bio dobrodošao povod i rat je objavljen krajem 172. g. pr. Kr. Vojska pod zapovjedništvom konzula Publija Licinija Krasa prešla je Otrantska vrata.¹²⁶ Zanimljivo je da je drugi konzul, vjerojatno u želji da sebi prigrabi dio ratne slave, pokušao drugom vojskom na vlastitu ruku stići u Grčku kopnenim putem preko istočne jadranske obale. Senat ga je opozvao kada je shvatio što smjera.¹²⁷

U prvom, konjičkom okršaju Makedonci su pobijedili. Perzej se nadao da će Rimljane to potaknuti da sklope mir, ali oni su još u Punskim ratovima pokazali da ih poraz ne obeshrabruje.¹²⁸ Došlo je do neke vrste reprize Drugoga makedonskog rata: rimski zapovjednici pokušavali su prodrijeti u Makedoniju i zauzimati gradove uz obalu, Perzej ih je pokušavao zaustaviti, dok su se obje strane nadmetale u privlačenju saveznika.¹²⁹ Pri tome je dolazilo i do ozbiljnih poraza na rimskoj strani. Za primjer može poslužiti pokušaj zauzimanja Kasandreje na Egejskom moru.¹³⁰ Grad su zajednički napali Rimljani i Eumen II. Saznali su da je jedan dio gradskog zida tanak te su ga uspjeli probiti. Kad je gradska posada vidjela što se dogodilo, odlučila je smjesta krenuti u protunapad u nadi da će neprijatelja zateći nespremnog. Doista, rimska vojska nije tamo već bila okupljena – namjera je bila odvratiti

¹²¹ Liv XL.54-56.

¹²² Derow 2008: 295.

¹²³ Derow 2008: 301.

¹²⁴ Chamoux 2002: 113-114; Derow 2008: 294-295. Harris smatra makedonske pripreme za osvetnički rat Polibijevim izgovorom: u Polibijevo doba okriviti Rim za rat jednostavno nije bilo uputno. Harris 1991: 227-228.

¹²⁵ Chamoux 2002: 115; Lane Fox 2006: 327; Derow 2008: 302-304.

¹²⁶ Chamoux 2002: 115-116; Montagu 2006: 220; Derow 2008: 306-307, 310.

¹²⁷ Liv XLIII.1.

¹²⁸ Lendon 2005: 196; Derow 2008: 310.

¹²⁹ Chamoux 2002: 116; Lendon 2005: 196; Derow 2008: 310-313.

¹³⁰ Opis tijeka borbe preuzet iz Livija. Livije, opisujući gubitke na rimskoj strani, kaže da su „svi oni koji su bili uhvaćeni između jarka i zida ranjeni“ – vjerojatno jer se zbog jarka nisu mogli lako povući pred protunapadom, što treba dodati broju od 600 mrtvih koji spominje izrijekom. Liv XLIV.11-12.

pozornost branitelja istovremenim napadima na druge dijelove zidina – i sa raznih je strana krenula prema probijenom mjestu. Makedonski je protunapad naletio na još nespremne skupine i s lakoćom ih pomeo, uz preko 600 mrtvih s rimske strane. Nakon ovoga propao je još niz opsada obližnjih gradova u Tesaliji i Makedoniji. Krasov nasljednik, konzul Kvint Marcije Filip ipak je 169. g. pr. Kr. uspio prodrijeti u Makedoniju. Perzej je izišao pred njega i dvije vojske su se utaborile jedna preko puta druge na rijeci Elpej.¹³¹

U potrazi za saveznicima koje je među zastrašenim grčkim gradovima izgubio, makedonski kralj je još 170. g. pr. Kr. pokušavao pridobiti ilirskog dinasta Gencija.¹³² Livije tvrdi da mu je škrtost bila izražena mana, zbog koje je ranije izgubio 20 000 galskih plaćenika koje nije želio platiti.¹³³ Odbio je i Gencija kad je ovaj zahtijevao novac za savez. Kasnije je, 169. g. pr. Kr., tobože pristao platiti 300 talenata i poslao mali predujam. Kad je Gencije zatočio rimske poslanike Perzej je zaključio da, budući je rat između Gencija i Rimljana sada gotova stvar, novac nema potrebe poslati.¹³⁴ Prevareni se Gencije našao suočen s rimskim pretorom Lucijem Anicijem Galom koji ga je u trideset dana stjerao u Skadar i porazio. Ovaj je rat bio upamćen po tome što je vijest da je završio, zajedno sa zarobljenicima i pobjednikom Anicijem, u Rim stigla prije nego ona da je uopće počeo.¹³⁵

Zapovjedništvo je u ljeto 168. g. pr. Kr. preuzeo novi konzul, Lucije Emilije Paul.¹³⁶ Perzejeva vojska imala je od ranije dobar obrambeni položaj, no Emilije Paul ju je vještim manevrom natjerao na povlačenje: veći odred poslan je prvo prema moru, kao da će se ukrcati na brodove i napasti makedonsku obalu, ali je zatim, nakon što ga je flota opskrbila, otišao drugim putem i probivši se kroz brda stigao Makedoncima s leđa. Perzej se povukao na sjever, blizu grada Pidne. Rimljani su ga pratili i utaborili se u blizini, opet s rijekom između.¹³⁷ Po Plutarhu, Makedonci su imali 40 000 pješaka i 4000 konjanika. Rimska brojnost se izriječkom ne spominje osim da je bila znatno manja.¹³⁸ U noći sa 21. na 22. lipnja 168. g. pr. Kr. došlo je do pomrčine Mjeseca. Jedan je rimski tribun bio načitan pa je objasnio vojsci da se radi o prirodnoj pojavi koje se ne treba bojati. Makedonce je pak pomrčina duboko dojmila: protumačili su ju kao nagovještaj propasti kraljevstva.¹³⁹

¹³¹ Lendon 2005: 196-197; Montagu 2006: 222; Derow 2008: 312, 314-315.

¹³² Liv XLIII.19-20, 23; Derow 2008: 315; Džino i Domić Kunić 2013: 89-90.

¹³³ Liv XLIV.26-27.

¹³⁴ Liv XLIV.27; Plut *Aem* 13.

¹³⁵ Liv XLIV.27, 30-32; Derow 2008: 316; Džino i Domić Kunić 2013: 90.

¹³⁶ Lendon 2005: 197; Derow 2008: 315.

¹³⁷ Plut *Aem* 15-17; Chamoux 2002: 116; Lendon 2005: 198-199; Montagu 2006: 222-223; Derow 2008: 316.

¹³⁸ Plut *Aem* 13; Montagu 2006: 224.

¹³⁹ Pomrčina je poslužila za točnu dataciju bitke. Liv XLIV.27; Plut *Aem* 17; Montagu 2006: 223.

Iduće jutro ni jedna strana nije htjela napasti, ali je bitka ipak počela neočekivano.¹⁴⁰ Jedna se mazga otela Rimljanima koji su grabili vodu iz rijeke, a trački plaćenici s makedonske strane su ju ulovili. Rimljani su pretrčali rijeku i ubili jednog Tračana. Ostali su Tračani napali, razljućeni smrću suborca. Čitava Perzejeva vojska se postrojila i falanga je krenula naprijed. Emilije Paul je bio zatečen, no njegove nestrpljive legije nisu. Kad je stigao vidjeti što se događa, makedonska koplja već su se sudarila s rimskim štitovima. Kasnije je pričao kako je falanga u napadu bila nešto najstrašnije što je u životu vidio, iako je za vrijeme bitke to uspješno prikrio i ohrabrivao vojsku. Rimljani su pokušavali probiti makedonski red, ali jednostavno nisu mogli. Jedan je saveznički časnik, u očajnom pokušaju da motivira svoje vojnike, zgrabio vlastiti stijeg i bacio ga u Makedonce. Njegovi vojnici su svim silama pokušali vratiti svoj stijeg čiji bi gubitak u borbi bio sramotan, ali su bili odbijeni. Makedonci su postepeno potiskivali Rimljane preko bojnog polja. Ali time se bitka preselila u neravno područje. U falangi su nastali procjepi i zid od kopalja je na mjestima bio isprekidan. Emilije Paul je naredio manipulima da se ubace u te procjepe i Rimljani su se tako uspjeli probiti do makedonskih vojnika koji, naoružani dugim kopljima, nisu mogli pružiti otpor izbliza bez da koplje bace i potegnu mač. Na taj se način fronta falange raspala i Rimljani su uspjeli ući u bliski sukob za koji su bili znatno bolje opremljeni i osposobljeni. Perzej se sa svojih 4000 konjanika dao u bijeg bez da je i ušao u borbu.¹⁴¹ Rimljani su dokrajčili makedonsko pješništvo i bitka je bila završena. Trajala je jedan sat. S rimske strane bilo je oko 100 mrtvih, a s makedonske po Plutarhu 25 000 mrtvih, po Liviju 20 000 mrtvih i 11 000 zarobljenih.¹⁴²

Perzej je pokušao pobjeći, ali je uhvaćen na Samotraci. Emilije Paul ga je zajedno s ostalim zarobljenicima i golemim plijenom odveo u Rim i proslavio trijumf. Umro je u rimskom zatočeništvu.¹⁴³ Posljedice ovog poraza bile su znatno dalekosežnije za Makedonce i Grčku od onog prethodnog. Rimski odnos prema poraženima bio je stroži nego Flamininov trideset godina ranije: primjerice, Emilije Paul je poharao Epir i odveo 150 000 njegovih stanovnika kao robove zbog pristajanja na makedonsku stranu.¹⁴⁴ Ahejski savez, na čiju vjernost Rimu je

¹⁴⁰ Opis bitke slijedi Plutarha koji se poziva na sada izgubljene opise Polibija i Scipiona Nasike. Nasika je služio kao časnik pod Emilijom. Plutarh napominje da se priča da je Emilije Paul isplanirao početak bitke, vjerojatno da bi natjerao Makedonce da napadnu prvi. Međutim kasnije je rimski konzul iznenađen razvojem događaja, što daje naslutiti da je početak bitke ipak bio rezultat spontanog razvoja događaja, a ne njegovog unaprijed smišljenog nauma. *Plut Aem* 18-22.

¹⁴¹ *Liv XLIV.42.*

¹⁴² *Liv XLIV.42; Montagu 2006: 226.* Plutarh se poziva na povjesničara Posejdonija koji navodi 100 mrtvih s rimske strane, te Scipiona Nasiku koji kaže da ih je bilo 80. *Plut Aem* 21.

¹⁴³ *Plut Aem* 26, 33-34, 37; Chamoux 2002: 116; Derow 2008: 316.

¹⁴⁴ *Plut Aem* 29; Lane Fox 2006: 329; Derow 2008: 317.

pala sumnja, morao je predati 1000 talaca.¹⁴⁵ Makedonsko Kraljevstvo je ukinuto, a njegovo područje razdijeljeno u četiri države čiji je politički ustroj bio diktiran od Rima. Te su države bile dužne slati u Rim danak u iznosu od pola onoga što su nekada ubirali makedonski kraljevi.¹⁴⁶ Rudnici zlata i srebra su privremeno zatvoreni, ekonomske i političke aktivnosti ograničene.¹⁴⁷ Učinjeno je sve da se Makedonija raskomada i neutralizira. No nije još sve bilo gotovo. Stanoviti Andrisk, koji je za sebe tvrdio da je Perzejev sin Filip, uspio je okupiti dovoljno ljudi da bi se proglasio kraljem Makedonije. Porazio je 149. g. pr. Kr. i prvu rimsku vojsku koja je na njega poslana. No iduće je godine poražen i smaknut.¹⁴⁸ Makedonija je tada, nakon stoljeća suverenosti, došla pod izravnu rimsku upravu.¹⁴⁹

Slično se spremalo i ostatku Grčke. Još u vrijeme rata s Perzejem Rod je pokušao posredovati između zaraćenih strana. Rimljani su to protumačili kao pristanak uz Perzeja.¹⁵⁰ U Grčkoj više nije bilo mjesta za bitne domaće inicijative. Uskoro je izbio sukob s Ahejskim savezom oko njegove nadležnosti nad Spartom, koju je Rim htio izdvojiti iz saveza.¹⁵¹ Nakon lakih pobjeda 146. g. pr. Kr. Rimljani su zauzeli Korint i temeljito ga opljačkali.¹⁵² Goleme količine umjetnina i ostalih dragocjenosti iz toga rata, kao i iz ranijih ratova protiv Makedonije, odnesene su u Rim. Grčki su gradovi podijeljeni na one koji su se usprotivili Rimu, koji su stavljeni pod upravu rimskog prokonzula u Makedoniji, i one koji su bili na strani Rima, koji su zadržali nominalnu autonomiju. Savezi polisa su ukinuti.¹⁵³ Grčka je postala provincija tek u doba Augusta.¹⁵⁴

Analiza sukoba i usporedba strana

Kod usporedbe strana na taktičkoj razini prvo upada u oči bitno različit način borbe. Polibije daje lucidnu usporedbu ova dva sustava, falange i legije.¹⁵⁵ Falanga je, u stroju i na ravnome, nepobjediva. Ovo se pokazalo i kod Kinoskefale kada je postrojeno makedonsko krilo porazilo sebi sučeljeno rimsko i kod Pidne gdje su Makedonci u početku potiskivali

¹⁴⁵ Među njima je bio i Polibije. Chamoux 2002: 129; Astin 2008a: 3; Derow 2008: 317.

¹⁴⁶ Harris 1991: 73; Chamoux 2002: 116-117; Derow 2008: 317-318.

¹⁴⁷ Chamoux 2002: 117.

¹⁴⁸ Chamoux 2002: 128; Derow 2008: 321.

¹⁴⁹ Keppie 1998: 27; Chamoux 2002: 128-129; Montagu 2006: 227; Derow 2008: 323.

¹⁵⁰ Liv XLIV.14-15, 35; Derow 2008: 314.

¹⁵¹ Harris 1991: 241; Chamoux 2002: 129-130.

¹⁵² Chamoux 2002: 130; Derow 2008: 323.

¹⁵³ Chamoux 2002: 130-131; Derow 2008: 323.

¹⁵⁴ Chamoux 2002: 130.

¹⁵⁵ Plb XVIII.28-32.

Rimljane. No, kaže Polibije, rat nije niti predvidiv niti uredan, kao što bojno polje nije uvijek ravno. Neprijatelj može jednostavno odbiti boriti se s falangom pod njenim uvjetima. Do susreta može doći neočekivano. Naumi se mogu izjaloviti nepredviđenim događajima. Legija je u svim tim slučajevima bolja jer je svestranija, a rimski se legionari mogu učinkovito boriti i u manjim odredima pa čak i pojedinačno. Ali ne radi se samo o tome. Kako je već rečeno, u ranije doba falanga nije bila udarna snaga vojske. Aleksandar je odnosio pobjede vješto izvedenim konjičkim jurišom. I on i dijadosi koristili su svoje vojske tako da je konjaništvo služilo kao čekić, a falanga nakovanj. U vrijeme Makedonskih ratova to više nije bilo tako. Filip V. je bio sposoban kralj i vojni zapovjednik, no kod Kinoskefale nema spomena ikakvog bitnog konjičkog poduhvata. No dok je Filip u porazu bio uz svoje vojnike, Perzej kod Pidne s konjaništvom nije niti ušao u bitku, jednostavno je prepustio falangu propasti. Najbliži tradiciji bio je Antioh kod Magnezije, no njegov uspješan konjički juriš bio je neutraliziran rasulom na drugom krilu. Čak da pergamski saveznici nisu stabilizirali rimsko lijevo krilo, njegova je vojska već bila razbijena. Učinio je nešto slično ranije u bitci kod Rafije. I tamo je na čelu uspješnog napada desnim krilom razbio ptolomejsko lijevo i pri tome izgubio dodir s vlastitom sredinom koja je poražena.¹⁵⁶ Antioh je bio daleko od nesposobnog kralja, ali na čelu svojih složenih vojski protiv čvrstog protivnika nije se najbolje snalazio. A kada je u slučaju jednostavnije antigonidske vojske falanga trebala iznijeti glavninu bitke na svojim leđima, legija ju je, kako to Polibije sjajno objašnjava, mogla poraziti svojom prilagodljivošću.

Ovo daje naslutiti drugu prednost manipulske legije pred helenističkim vojskama općenito. Rimaska je vojska bila sposobna boriti se do neke mjere neovisno od vrhovnog zapovjednika.¹⁵⁷ Njen je nastup u *triplex acies* poretku bio učinkovit i bez bitne korekcije odozgo. Inicijativu su u velikoj mjeri preuzimali niži časnici, prvenstveno centurioni. Primjeri takve inicijative su anegdota sa stijegom kod Pidne i manevar neimenovanog tribuna kod Kinoskefale. Kod makedonske vojske nešto slično na nižoj razini odlučivanja ne vidimo. Ona se oslanja na sposobnost vrhovnog zapovjednika da sve njene elemente upotrijebi za postizanje pobjede. Kada je takvu vojsku vodio vojni genij poput Filipa II., Aleksandra III., Pira ili Hanibala, sa snažnom osobnošću potrebnom da se nametne svim često vrlo različitim etničkim i jezičnim skupinama, ishod bi bio spektakularan, čak i protiv Rimljana. Ali većina zapovjednika nisu vojni geniji. Na primjeru Scipiona Afričkog vidi se da je i rimska vojska mogla biti vješto vođena i postići sjajne pobjede protiv jednako vještih protivnika. No dojmljivo je što rimska

¹⁵⁶ Montagu 2006: 218; Sabin i De Souza 2008: 408.

¹⁵⁷ Sekunda i De Souza 2008: 349; Roth 2008: 374.

vojska može biti opasan protivnik i kad ju vode osrednji zapovjednici. Ovo je to važnije što su se konzuli birali na godišnji mandat i često izmjenjivali. Lendon tvrdi da je manipulska legija komplicirana.¹⁵⁸ No moglo bi se reći i drugačije, da je kod manipulske legije kompliciranost jednostavno prebačena sa visoke na nižu razinu manipula i centurija, gdje se pobjeda postiže uvježbanošću, disciplinom i onim što bi se danas nazivalo *drill*. Helenističke vojske su također bile komplicirane, čega je Antiohova kod Magnezije gotovo apsurdan primjer. Rimska je vojska samo komplicirana na drugi način, koji prebacuje velik dio odgovornosti sa jednog čovjeka na velik broj njih. Perzej je kod Pidne bio poražen upravo zato jer nije bio dorastao odgovornosti koju je helenistička vojna tradicija stavljala na kralja: njegovo ponašanje pokazalo je nedostatak osobne inicijative i hrabrosti.¹⁵⁹ Tako vođena, makedonska se vojska nije mogla sučeliti s ozbiljnim protivnikom. S druge strane Emilije Paul, barem u Plutarhovom opisu bitke, gotovo da istrčava iz šatora da bi ugledao borbu koja je već započela bez njega. Iako mu se pripisuje slanje manipula u procjepe u makedonskom redu, radi se o jednostavnom zdravorazumskom iskorištavanju uočene prilike, a ne provedbi unaprijed smišljenog nauma. Emilije Paul je po Plutarhu bio obdaren svim vrlinama rimskog patricija, ali kod Pidne nije pokazao, niti je morao pokazati, vojni genij. Dovoljan je bio zdrav razum i prisebnost pred makedonskim kopljima i snažnim dojmom kojeg su imala na njega. Slično vrijedi za Flaminina. Vezana za problem zapovijedanja je i uobičajena veličina pojedinih rimskih vojski, koje su kako je već rečeno, brojale dvadesetak tisuća ljudi. Taj se broj pokazao dostatnim za veliku većinu prilika, bez da je stvarao velike logističke probleme i postao prepreka učinkovitom nadzoru. Dapače, rimsko iskustvo s posebno velikom vojskom bilo je vrlo negativno: najveća rimska vojska tog doba okupljena je na jednom mjestu upravo za bitku kod Kane.

Treća stvar, koju primjećuju i Polibije i moderni autori, jest brojnost raspoloživog ljudstva i strateška prednost koja iz toga proizlazi. Polibije procjenjuje da je Rim, zajedno s italjskim saveznicima, pred Drugi punski rat imao 770 000 ljudi sposobnih za vojnu službu.¹⁶⁰ Rimljani su mogli pretrpjeti teške poraze i nastaviti se boriti i time parirati čak golemim državama poput seleukidske.¹⁶¹ Ovo je došlo do izražaja protiv Hanibala, u makedonskim ratovima tako teških poraza nije bilo. No može se ipak postaviti zanimljivo pitanje. Što bi bilo da je Makedonija

¹⁵⁸ Lendon 2005: 181-182.

¹⁵⁹ Lendon ilustrira očekivanja od helenističkog zapovjednika na primjeru bitke kod Paretacene između Aleksandrovih vojskovođa Eumena i Antigona Jednookog. Obojica su pokazala visoku razinu karizmatičnosti, nadzora složene i promjenjive situacije te osobne hrabrosti i vještine u borbi, uključujući sudjelovanje u dvoboju u homerskoj tradiciji. Ovakav je ideal nedostižan velikoj većini ljudi. Lendon 2005: 143-152.

¹⁶⁰ Plb II.24; Erdkamp 2007: 114, 117; Sekunda i De Souza 2008: 335-336.

¹⁶¹ Helenističke su države istoka ovisile o relativno malobrojnom grčkom stanovništvu za popunjavanje falange. Sekunda i De Souza 2008: 334-336, 348.

imala takvu prednost? Da si je mogla priuštiti katastrofe poput Kinoskefale ili Pidne dok ne pronađe svog Scipiona Afričkog kako je Rim mogao pretrpjeti Trazimensko jezero i Kanu? Moguće bi se pojavio kakav Aleksandar, ili bi jednostavno sposoban kralj poput Filipa V. imao više sreće, te bi tom hipotetskom demografski slabijem Rimu zadao jedan ili dva poraza i dobio rat. Bi li naknadna pamet suvremenika i modernih stručnjaka isticala sve prednosti falange pred legijom? Na ovakva pitanja nema ozbiljnog odgovora, ali ona daju naslutiti da je demografska prednost Rima bila vrlo važan čimbenik uspjeha.

Četvrto, Rim je nakon Prvoga punskog rata u svim kasnijim sukobima imao veću ili manju premoć na moru.¹⁶² U vrijeme makedonskih ratova ta je prednost već bila vrlo izražena i Filip V. se nije niti upuštao u pomorske bitke protiv Rimljana.¹⁶³ Antioh III. je predstavljao najveću pomorsku prijetnju, ali je nakon tri uzastopna poraza na moru neutraliziran.¹⁶⁴ Zahvaljujući svojoj floti Rim je uvijek bio u operativnoj prednosti zbog mogućnosti opskrbe vojske u neprijateljskom području. Na taj je način mogao voditi borbe na egejskoj obali, dok Filip nije mogao niti sanjati voditi rat u Italiji nakon što je Rim preuzeo inicijativu u Drugom punskom ratu. Rimska mornarica bila je i sredstvo projekcije moći. Antioh IV. Epifan je 168. g. pr. K. napustio vrlo obećavajuću opsadu Aleksandrije na zahtjev rimskog poslanstva bez da je rimska vojska bila u blizini Egipta.¹⁶⁵ Mora da je jako dobro znao da je Rim koji gospodari Sredozemnim morem zapravo sasvim blizu.

Konačno, gubitci navedeni u izvorima stvaraju sliku vrlo lakih pobjeda: Rimljani u bitkama ginu u stotinama, a Makedonci u tisućama i desecima tisuća. Treba imati na umu da bi vojske pretrpjele veliku većinu gubitaka nakon što bi bile razbijene i krenule bježati. Gubitci za vrijeme borbe, dok su obje strane u stroju, sigurno su bili znatno ujednačeniji.¹⁶⁶ Makedonska vojska je kod Kinoskefale bila uništena zbog napada s više strana, gdje bijeg za većinu nije bio moguć. Kod Pidne se radilo o velikom broju pješaka koji su bili na milost i nemilost neprijateljskom konjaništvu, nakon što su ih vlastiti kralj i konjaništvo ostavili na cjedilu. Sličan se nesrazmjer može vidjeti i kod rimskih poraza, prvenstveno protiv Hanibala.¹⁶⁷ Naravno, treba dopustiti pretjerivanje radi ostavljanja boljeg dojma ili nenamjernog netočnog brojanja gubitaka u zbunjujućim i psihološki teškim uvjetima, što je čest slučaj i u modernim

¹⁶² Briscoe 2008: 65-67.

¹⁶³ Harris 1991: 205-206, 214-215.

¹⁶⁴ Chamoux 2002: 111; Errington 2008b: 285-286.

¹⁶⁵ Chamoux 2002: 120; Habicht 2008: 344.

¹⁶⁶ Sabin 1996: 71-73; Sabin i De Souza 2008: 430-431.

¹⁶⁷ Kod Kane je primjerice na strani Kartazana bilo 5700 mrtvih, a na strani Rimljana oko 50 000, po Polibiju čak 70 000. Ovdje treba uzeti u obzir i to da je kartazańska sredina morala izdržati nalet daleko jače rimske te da su Rimljani, u okruženju i bez mogućnosti bijega, pružali određenu razinu otpora do samoga kraja. Plb III.116; Montagu 2006: 184.

ratovima. No u suštini nesrazmjernost broja mrtvih između pobjednika i poraženih je uobičajena pojava u antici i sam po sebi ne znači lakoću pobjede kakvu aritmetički omjer daje naslutiti.

Zaključak

Nakon što je slomio Makedonsko Kraljevstvo, Rim je bio najjača sila na Sredozemlju. Iako je svoju egzistencijalnu krizu prebrodio u srazu s Kartagom u Drugom punskom ratu, čini se da je upravo u Grčkoj, gdje je pobjede postigao znatno lakše, Rim postepeno postao svjestan svoje snage. Preživjele velike helenističke države, ptolomejski Egipat i seleukidska Sirija, nisu se s njim mogle mjeriti i nakon bitke kod Pidne to je postalo očito i suvremenicima. Polibije smatra da je rimska vlast nad „svijetom“ tj. Sredozemljem uspostavljena već u njegovo vrijeme,¹⁶⁸ sredinom 2. st. pr. Kr. Ovo u strogom smislu nije točno, ali je teško tvrditi da je takav dojam bio pogrešan. Upravo suprotno, radi se o ispravnom opažanju neminovnosti daljnjeg razvoja. Jednostavno više nije bilo nikoga tko bi Rimu bio u stanju pružiti značajan otpor. Pokornost Antioha IV. kod Aleksandrije zorno ocrta strahopoštovanje s kojim su ostale sile promatrale Rimsku Republiku. Ona je imala pred sobom krize i padove, ali njena prevlast u antičkom svijetu kakav je zatekla izlaskom iz Italije više neće doći u pitanje. Građanski ratovi kasne republike i transformacija u carstvo bili su samo preoblikovanje prevlasti koja je stvorena u 3. i 2. st. pr. Kr., ključnom razdoblju rimskog uspona.

S tim u vezi, teško je povjerovati da Rim od početka nije imao ekspanzionističke težnje. Iako je i u Iliriji i u Grčkoj dugo održavao samo neizravnu prisutnost, bez da je ustanovio vlastitu upravu, ostaje neosporno da je agresivno intervenirao kada bi uočio razvoj suprotan svojim željama. Niti ilirski dinasti, ni makedonski kraljevi, ni savezi grčkih polisa, pa čak ni seleukidski kraljevi na istoku Sredozemlja, nisu mogli djelovati bez Damoklovog mača rimske intervencije iznad glave. Rim je imao ozbiljnu namjeru dominirati prostorom i svatko tko je zaprijetio toj dominaciji bio bi napadnut. Nije se libio koristiti slabe izgovore i sumnjive optužbe saveznika na račun protivnika za objavu rata. Trpio je politički nevažne subjekte poput Ahejskog ili Etolskog saveza i njihove međusobne ili unutarnje razmirice, no čim bi ozbiljno poremetili rimski naum, uslijedio bi oštar odgovor. Ono što se iskustvom i razvojem događaja promijenilo bilo je rimsko poimanje dominacije. Dok je u 3. st. pr. Kr. dominacija za Rim bila sklapanje savezničkih ugovora s drugim narodima i državama, sredinom idućeg stoljeća bila je izravna uprava što je označilo početak razvoja kasnijeg provincijskog sustava.

¹⁶⁸ Plb I.1-2.

Popis izvora

- Livy. *Ab urbe condita*. XXIII-XXV. Moore, Frank G. (eng. prev.). London: William Heinemann. [<https://tinyurl.com/mtmetmra>]
- Livy. *Ab urbe condita*. XXXI-XXXIV. Sage, Evan T. (eng. prev.). London: William Heinemann. [<https://tinyurl.com/4d6mfemu>]
- Livy. *Ab urbe condita*. XXXV-XXXVII. Sage, Evan T. (eng. prev.). London: William Heinemann. [<https://tinyurl.com/58p6cwhu>]
- Livy. *Ab urbe condita*. XL-XLII. Sage, Evan T. i Schlesinger, Alfred C. (eng. prev.). London: William Heinemann. [<https://tinyurl.com/4e893drm>]
- Livy. *Ab urbe condita*. XLIII-XLV. Schlesinger, Alfred C. (eng. prev.). London: William Heinemann. [<https://tinyurl.com/bx25ef3h>]
- Plutarch. *The Life of Aemilius*. Perrin, Bernadotte (eng. prev.). London: William Heinemann. [<https://bit.ly/LivesAemilius>]
- Plutarch. *The Life of Titus Flamininus*. Perrin, Bernadotte. (eng. prev.). London: William Heinemann. [<https://bit.ly/LivesFlamininus>]
- Polybius. *The Histories*. Paton, William Roger. (eng. prev.). Cambridge, Mass.: Harvard University Press. [<https://bit.ly/PolybiusWPT>]

Popis literature

- Astin, A. E. (2008a.) „Sources“. U: Astin, A. E.; Walbank, F. W.; Frederiksen, M. W.; Ogilvie, R. M. (ur.) *The Cambridge Ancient History, Vol VIII: Rome and the Mediterranean to 133 B. C.* Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town: Cambridge University Press. 1-16.
- Astin, A. E. (2008b.) „Roman government and politics, 200-134. B.C.“. U: Astin, A. E.; Walbank, F. W.; Frederiksen, M. W.; Ogilvie, R. M. (ur.) *The Cambridge Ancient History, Vol VIII: Rome and the Mediterranean to 133 B. C.* Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town: Cambridge University Press. 163-196.
- Baker, Patrick. (2005.) „Warfare“. U: Erskine, Andrew. (ur.) *A Companion to the Hellenistic World*. Malden, Oxford, Carlton: Blackwell Publishing. 373-388.

- Briscoe, John. (2008.) „The Second Punic War“. U: Astin, A. E.; Walbank, F. W.; Frederiksen, M. W.; Ogilvie, R. M. (ur.) *The Cambridge Ancient History, Vol VIII: Rome and the Mediterranean to 133 B. C.* Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town: Cambridge University Press. 44-80.
- Chamoux, Francois. (2002.) *Hellenistic Civilization*. Malden, Oxford, Melbourne, Berlin: Blackwell Publishing.
- Connoly, Peter. (1998.) *Greece and Rome at War*. London: Greenhill Books.
- Derow, Peter. (2005.) „The Arrival of Rome: from the Illyrian Wars to the Fall of Macedon“. U: Erskine, Andrew. (ur.) *A Companion to the Hellenistic World*. Malden, Oxford, Carlton: Blackwell Publishing. 51-70.
- Derow, Peter. (2008.) „Rome, the fall of Macedon and the sack of Corinth“. U: Astin, A. E.; Walbank, F. W.; Frederiksen, M. W.; Ogilvie, R. M. (ur.) *The Cambridge Ancient History, Vol VIII: Rome and the Mediterranean to 133 B. C.* Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town: Cambridge University Press. 290-323.
- Džino, Danijel i Domić Kunić, Alka. (2013.) *Rimski ratovi u Iliriku*. Zagreb: Školska knjiga.
- Eckstein, Arthur M. (2008.) *Rome Enters the Greek East: From Anarchy to Hyerarchy in the Hellenistic Mediterranean, 230-170 B.C.* Malden, Oxford, Carlton: Blackwell Publishing.
- Erdkamp, Paul. (2007.) *A Companion to the Roman Army*. Malden, Oxford, Carlton: Blackwell Publishing.
- Errington, R. M. (2008a.) „Rome and Greece to 205. B.C.“. U: Astin, A. E.; Walbank, F. W.; Frederiksen, M. W.; Ogilvie, R. M. (ur.) *The Cambridge Ancient History, Vol VIII: Rome and the Mediterranean to 133 B. C.* Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town: Cambridge University Press. 81-106.
- Errington, R. M. (2008b.) „Rome against Philip and Antiochus“. U: Astin, A. E.; Walbank, F. W.; Frederiksen, M. W.; Ogilvie, R. M. (ur.) *The Cambridge Ancient History, Vol VIII: Rome and the Mediterranean to 133 B. C.* Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town: Cambridge University Press. 244-289.
- Habicht, C. (2008.) „The Seleucids and their rivals“. U: Astin, A. E.; Walbank, F. W.; Frederiksen, M. W.; Ogilvie, R. M. (ur.) *The Cambridge Ancient History, Vol VIII: Rome and the Mediterranean to 133 B. C.* Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town: Cambridge University Press. 324-387.
- Harris, William V. (1991.) *War and Imperialism in Republican Rome 327-70 B.C.* Oxford: Clarendon Press.

- Hunt, Peter. (2008.) „Military Forces“. U: Sabin, P.; Van Wees, H.; Whitby, M. (ur.) *The Cambridge History of Greek and Roman Warfare, Vol I, Greece, the Hellenistic world and the rise of Rome*. New York: Cambridge University Press. 108-146.
- Keppie, Lawrence. (1998.) *The Making of the Roman Army: From Republic to Empire*. London: Routledge.
- Lane Fox, Robin. (2006.) *The Classical World: An Epic History of Greece and Rome*. London: Penguin Books.
- Lendon, J. E. (2005.) *Soldiers & Ghosts: A history of Battle in Classical Antiquity*. New Haven i London: Yale University Press.
- Montagu, John Drogo. (2006.) *Greek and Roman Warfare: Battles, Tactics and Trickery*. London: Greenhill Books.
- Rich, J. W. (1984.) „Roman Aims in the First Macedonian War“. *Proceedings of the Cambridge Philological Society*. No. 30: 126-180.
- Roth, Jonathan P. (2008.) „War“. U: Sabin, P.; Van Wees, H.; Whitby, M. (ur.) *The Cambridge History of Greek and Roman Warfare, Vol I, Greece, the Hellenistic world and the rise of Rome*. New York: Cambridge University Press. 368-398.
- Sabin, Philip. (1996.) „The Mechanics of Battle in the Second Punic War“. *Bulletin of the Institute of Classical Studies. Supplement*. No 67: 59-79.
- Sabin, Philip i De Souza, Philip. (2008.) „Battle“. U: Sabin, P.; Van Wees, H.; Whitby, M. (ur.) *The Cambridge History of Greek and Roman Warfare, Vol I, Greece, the Hellenistic world and the rise of Rome*. New York: Cambridge University Press. 399-460.
- Sekunda, Nicholas i De Souza, Philip. (2008) „Military Forces“. U: Sabin, P.; Van Wees, H.; Whitby, M. (ur.) *The Cambridge History of Greek and Roman Warfare, Vol I, Greece, the Hellenistic world and the rise of Rome*. New York: Cambridge University Press. 325-367.
- Walbank, F. W. (2008.) „Macedonia and the Greek leagues“. U: Walbank, F. W.; Astin, A. E.; Frederiksen, M. W.; Ogilvie, R. M. (ur). *The Cambridge Ancient History, Vol VII, Part I: The Hellenistic World*. Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town: Cambridge University Press. 446-481.
- Will, Edouard. (2008.) „The formation of Hellenistic kingdoms“. U: Walbank, F. W.; Astin, A. E.; Frederiksen, M. W.; Ogilvie, R. M. (ur). *The Cambridge Ancient History, Vol VII, Part I: The Hellenistic World*. Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town: Cambridge University Press. 110-117.

Sažetak

Rim je došao u sukob s Makedonijom u vrijeme Drugoga punskog rata, kada je makedonski kralj Filip V. sklopio savez s Hanibalom, želeći iskoristiti rimsku slabost. Rimljani su kao odgovor sklopili savezništvo s Etolskim savezom, makedonskim neprijateljima u Grčkoj, budući da rat protiv Kartage nije dopuštao slanje vlastitih snaga. Ovaj sukob, poznat kao Prvi makedonski rat, završio je po Filipa povoljnim mirom 205. g. pr. Kr. Rimljani su se, nezadovoljni tim ishodom, odazvali na pritužbe svojih grčkih saveznika protiv Makedonije i započeli Drugi makedonski rat. Ovoga je puta rimska vojska prešla u Grčku i 197. g. pr. Kr. porazila Filipa V. u bitci kod Kinoskefale. Rim je pokušao postići dominaciju nad Grčkom oslobodivši polise strane vojne prisutnosti, očekujući vjernost za uzvrat. No tako nastali vakuum privukao je seleukidskog vladara Antioha III. protiv koga je došlo do novog rata. Rimljani su pobijedili, završno s bitkom kod Magnezije 190. g. pr. Kr. i Antioh je izbačen ne samo iz Grčke nego i Male Azije. Nešto kasnije, Filipa V. je na makedonskom prijestolju naslijedio sin Perzej. Makedonija je postepeno opet jačala. Rim je, slično kao ranije, iskoristio pritužbe svojih saveznika protiv Perzeja i tako započeo Treći makedonski rat. Rimska je vojska još jednom porazila makedonsku 168. g. pr. Kr. u bitci kod Pidne. Makedonsko Kraljevstvo je ovoga puta uništeno. Makedonija je, nakon neuspjelog pokušaja pretendenta na prijestolje Andriski da izbac i Rimljane 148. g. pr. Kr., postala rimskom provincijom. Paralelno je i u Grčkoj uspostavljena čvršća rimska vlast. Rim je postao neosporno najveća sila Sredozemlja. Niz rimskih prednosti omogućio je ove uspjehe. Taktički, legija se pokazala svestranijom od falange, dok je zapovijedanje njome bilo daleko manje složeno i podložno greškama vrhovnog zapovjednika nego zapovijedanje helenističkom vojskom. Strateški, Rim je imao ogroman demografski potencijal za nadoknadu gubitaka, a za Makedoniju bi poraz u jednoj velikoj bitci značio gubitak rata. Operativno, rimska prednost na moru omogućavala je djelovanje vojske daleko od Italije i blizu jezgre neprijateljskog kraljevstva, dok je Makedoniji nešto slično bilo potpuno onemogućeno.

Ključne riječi: Rim, Makedonija, falanga, legija, rat, Kinoskefala, Pidna, Magnezija

Abstract

Conflict between Rome and Macedonia erupted during the Second Punic War, as Macedonian king Philip V made an alliance with Hannibal in an attempt to exploit Rome's difficulties. In response Romans allied themselves to the Aetolian League, an enemy of Macedonia within Greece, since war against Carthage precluded sending substantial forces of their own. This conflict, the First Macedonian War, ended with a peace treaty favourable to Philip in 205 B.C. Not satisfied with such an outcome, Rome eagerly responded to complaints made by its Greek allies against Macedonia and initiated the Second Macedonian War. This time Roman army itself crossed into Greece and defeated Philip in 197 B.C. at the Battle of Cynoscephalae. Rome intended for its domination over Greece to be based on good will, leaving the polises free of foreign rule. However, this created a vacuum which was soon filled by the ambitions of Seleucid king Antiochus III, triggering a new war. It culminated in 190 B.C. with another Roman victory at the Battle of Magnesia, with Antiochus driven out of both Greece and Asia Minor. Years later, Philip V of Macedonia was succeeded by his son Perseus, with the kingdom gradually regaining its strength. As before, Rome made use of complaints against Perseus by their allies and started the Third Macedonian War. Roman army was yet again victorious in 168 B.C. at the Battle of Pydna. Macedonian kingdom was dismantled and, after an attempt by a certain Andriscus to become the new king was defeated in 148 B.C., its territory became a Roman province. At about the same time Greece itself also came under a more direct Roman control. Rome grew into the most powerful force in the Mediterranean. This string of successes was made possible by a number of advantages Rome had over its adversaries. Tactically, the legion proved more versatile than the phalanx, with its nature putting less strain on the commander than the hellenistic way of fighting did. Strategically, Rome had a vast advantage in manpower, while Macedonia would be crippled after a single major defeat. Operationally, Rome possessed a naval superiority that enabled it to supply and operate its armies in the Aegean, close to its enemy's heartland. Macedonia in turn couldn't attempt anything of the kind.

Keywords: Rome, Macedonia, phalanx, legion, warfare, Cynoscephalae, Pydna, Magnesia